

ципальных нужд: Федеральный закон Российской Федерации № 44-ФЗ от 22.03.2013 г. [Электронный ресурс] / Режим доступа: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_144624/.

13. О государственных закупках: Закон Республики Казахстан от 4 декабря 2015 года № 434-V [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34050877#sub_id=520000

14. Про координацію процедур закупівель у сфері послуг з водо, енергопостачання, транспортні та поштові послуги: Директива ЄС № 2004/17/ЄС [Електронний ресурс] / Збірник директив ЄС з питань державних закупівель – Режим доступу: http://eupublicprocurement.org.ua/wp-content/uploads/2015/02/EU-PP-Directives-Compendium_UKR.pdf

15. Фетисов К.А. Правовое регулирование применения технологий электронной подписи: краткий сравнительный анализ / К.А. Фетисов // Вопросы гуманитарных наук. – 2008. – № 4. – с. 32-34

16. Халиков Р.О. Правовой режим электронного документа: вопросы использования электронной цифровой подписи : дис. канд. юр. наук: 12.00.03 / Халиков Равшан Одылович – Казань, 2006. – 189 с.

17. Шмелева М.В. Гражданско-правовое регулирование контрактных отношений при государственных и муниципальных закупках в Российской Федерации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Шмелева Марина Владимировна. – Саратов, 2013. – 32, [3] с.

18. Щодо здійснення закупівель організаціями, що працюють у водогосподарському, енергетичному, транспортному секторах та секторі поштових послуг, яка скасовує Директиву 2004/17/ЄС: Директива 2014/25/ЄС від 26.02.2014 р. [Електронний ресурс] / Збірник директив ЄС з питань державних закупівель: – Режим доступу: http://eupublicprocurement.org.ua/wp-content/uploads/2015/02/EU-PP-Directives-Compendium_UKR.pdf

*Білоцерковець Н. В.,
студент II курсу магістратури
юридичного факультету
Київського національного університету
ім. Тараса Шевченка
Надійшла до редакції: 13.11.2015*

УДК 347.511

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ “ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ”

Церковна О. В.

Досліджується сутність і зміст категорії “звільнення від цивільно-правової відповідальності”. Аргументовано положення, відповідно до якого обставини, що звільняють від відповідальності і обставини, що виключають відповідальності в цивільному праві можна розмежовувати тільки в договірних зобов'язаннях. У деліктах же, внаслідок того, що вони виконують важливу охоронну функцію, обумовлену вимогами дотримання законності, відшкодування шкоди і відповідальність практично збігаються, а сам факт заподіяння шкоди вже є правопорушенням.

Ключові слова: цивільно-правова відповідальність, підстави звільнення від відповідальності, справедливість, відшкодування шкоди, правопорушник, склад правопорушення.

Исследуется сущность и содержание категории „освобождение от гражданско-правовой ответственности”. Аргументировано положение, в соответствии с которым обстоятельства освобождения от ответственности и обстоятельства исключающие ответственности в гражданском праве можно разграничивать только в договорных обязательствах. В деликтах же, вследствие того, что они исполняют важную охранительную функцию, обусловленную требованиями соблюдения законности, возмещение вреда и ответственность практически совпадают, а сам факт причинения вреда уже является правонарушением.

Ключевые слова: гражданско-правовая ответственность, основания освобождения от ответственности, справедливость, возмещение вреда, правонарушитель, состав правонарушения.

Investigate the nature and content of the category

of “exemption from civil liability.” Reasoned position, according to which the circumstances of exemption from liability and circumstances precluding liability in civil law can differentiate only in the commitments. The tort is due to the fact that they play an important protective function, due to the requirements of the rule of law, compensation for damages and liability are practically the same, but the fact of the injury is already an offense.

Key words: civil liability, grounds for exemption from liability, justice, indemnification, offender, corpus delicti

Проблематика пов'язана з тим, що загальний для цивільного права принцип справедливості вимагає, щоб при покладенні відповідальності за завдання шкоди на правопорушника або суб'єкта, вказаного у законі, враховувалися інтереси не лише потерпілого, але й боржника, на якого покладається обов'язок відшкодування. Разом із тим, за певних обставин, навіть за наявності зовнішніх ознак правопорушення, цивільно-правова відповідальність може не наставати, внаслідок того, що вона виключається взагалі, або внаслідок того, що порушник звільняється від неї.

Внаслідок цього визначення існування підстав для застосування цивільно-правової відповідальності, виключення її або звільнення від неї має важливе значення.

Мета статті: дослідження методологічних засад визначення поняття “звільнення від юридичної відповідальності” взагалі та “звільнення від цивільно-правової відповідальності”, зокрема.

Категорію “звільнення від цивільно-правової відповідальності” аналізували в різні часи такі вчені як, Венгеров А.Б., Іванов В.В., Гойман В.І., Комаров С.О., Малько О.В., Марченко М.М., Стрельник О.Л., Черданцев О.Ф.

Звільнити означає “звільнити від чогось, що вже є (від займаної посади, небажаної сторонньої присутності,

© О.В. Церковна, 2015

тощо), так і позбавити чого-небудь, дати можливість не робити чого-небудь у майбутньому" [6, 459].

Таким чином, філологічний підхід до визначення поняття "звільняти" пропонує кілька варіантів його тлумачення, кожен з яких тією чи іншою мірою можна визнати придатним для аналізу виразу "звільнення від юридичної відповідальності" – "позбавити від юридичної відповідальності", "робити неможливою юридичну відповідальність". Проте слід зазначити, що, хоча зазначений підхід до з'ясування терміна, який нас цікавить, дає змогу проаналізувати різні аспекти поняття "звільнення від юридичної відповідальності", однак за його допомогою достатньо повна характеристика цього юридичного явища неможлива. Це зумовлює необхідність звернення до спеціального правознавчого, логічного, структурно-системного аналізу зазначеного вище поняття.

Звернення до спеціальної довідкової літератури також не дає змоги скласти уявлення як про поняття звільнення від юридичної відповідальності взагалі, так і про звільнення від цивільно-правової відповідальності, оскільки у ній йдеться лише про окремі випадки звільнення від кримінальної відповідальності. Так, зокрема, юридична енциклопедія дає визначення поняття "звільнення від відбування покарання", "звільнення від відбування покарання за хворобою", "звільнення від кримінальної відповідальності". Крім цього, йдеться про "звільнення громадян від військової служби" та "звільнення з роботи" [10, 572-575].

Безумовно, що існуючі в цивілістиці наукові уявлення і висновки щодо окремих аспектів звільнення від відповідальності мають важливе методологічне, теоретико-правове та правозастосовне значення для формування цілісного, співзвучного з загальною теорією права розуміння даної правової категорії.

Пристаючи до аналізу поняття та змісту "звільнення від юридичної відповідальності" під таким кутом зору, передусім, слід зазначити, що з цього питання у працях із загальної теорії права немає загально визнаної точки зору.

Аналіз відповідних джерел дозволяє дійти висновку про те, що категорія "звільнення від цивільно-правової відповідальності" є тісно пов'язаною із категорією "виключення цивільно-правової відповідальності".

Зокрема, звертає на себе увагу той факт, що частина правознавців веде мову лише про обставини, "що виключають юридичну відповідальність".

Наприклад, А.Б. Венгеров, характеризуючи обставини, що виключають юридичну відповідальність, зараховує до їх числа відсутність чи дефектність складу правопорушення, зокрема, наявність казусу (випадку), який проявляється там, де відсутній причинно-наслідковий зв'язок між дією (бездіяльністю) та результатом; відсутність суб'єкту правопорушення; відсутність суб'єктивної сторони правопорушення, а також такі соціальні явища, як непереборну силу, необхідну оборону та крайню необхідність [2, 282-288].

Іванов В.В. називає обставини, що виключають юридичну відповідальність, винятками, які спеціально передбачені законодавцем, внаслідок чого зовнішньо протиправні діяння втрачають свою протиправність, а "отже, до осіб, які їх вчинили, не можуть застосовуватися міри юридичної відповідальності", до таких обставин відносять: 1) неосудність; 2) необхідну оборону; 3) крайню необхідність; 4) незначущість правопорушення; 5) казус; 6) фізичне або психічне примушування [1, 350 - 352].

Загалом в теорії існують погляди, які акцентують

увагу на різниці між випадками виключення юридичної відповідальності взагалі (наприклад, внаслідок неосудності особи) і випадками, коли підстави для юридичної відповідальності визнаються законом, але від самої відповідальності порушник звільняється (наприклад, незначущість правопорушення, казус тощо).

Деякими авторами аналізуються лише випадки "звільнення від відповідальності". І тому, поняття "звільнення від відповідальності" розуміється досить широко, як таке, що охоплює і звільнення від юридичної відповідальності взагалі, і звільнення від застосування відповідальності (або звільнення від реалізації санкції). До речі, М.Н. Марченко називає звільнення від застосування відповідальності (або звільнення від реалізації санкції) "припиненням відносин відповідальності", характеризує цю ситуацію як врахування принципу доцільності та гуманізму [5, 509 - 510].

В результаті застосування санкції у правопорушника виникає додатковий майновий обов'язок, або його позбавляють суб'єктивного цивільного права, відповідно така санкція є мірою відповідальності. І можна вести мову про підстави звільнення від такої санкції або її виключення з урахуванням того, що в цивільному праві всі санкції поділяються на заходи відповідальності та інші заходи захисту.

Наприклад, В.І. Гойман, піддаючи всебічному аналізу різноманітні аспекти юридичної відповідальності, торкається лише підстав "звільнення" від відповідальності, характеризуючи їх як обставини, що відповідно до вказівок юридичних норм виступають при виданні правозастосовного акта як фактичні підстави для повного або часткового звільнення від несприятливих наслідків за правопорушення.

Згідно з його позицією, чинне законодавство виділяє дві групи таких обставин. До першої групи належать ті діяння, котрі за своїми зовнішніми ознаками підпадають під класифікацію таких, що порушують право, однак внаслідок їхньої суспільної корисності вони такими законом не визнаються. Це необхідна оборона; крайня необхідність; завдання шкоди при затриманні особи, яка вчинила злочин; обґрунтований ризик, пов'язаний з досягненням суспільно корисної мети; вчинення злочину внаслідок фізичного або психічного примусу.

Другу групу, він вважає, складають ті діяння, котрі, хоча і визнаються законом протиправними, але внаслідок умов їхнього вчинення, особи правопорушника або внаслідок інших обставин виключають застосування міри юридичної відповідальності. Це – наявність акту амністії або помилування; зміна обстановки, внаслідок чого особа на момент розгляду справи у суді перестала бути суспільно небезпечною; передання особи на поруки; передання справи у товариський суд; застосування міри громадського впливу; закінчення строків давності притягнення до відповідальності та ін. [3, 107].

Слід зазначити, що основною причиною труднощів визначення сутності категорії "звільнення від цивільно-правової відповідальності" є, зокрема, недостатньо чітке розрізнення підстав невизнання наявності порушення і підстав, що виключають застосування цивільної відповідальності.

Звільнення від цивільно-правової відповідальності можливе лише на стадії встановлення відносин цивільно-правової відповідальності, коли особа, що заподіяла шкоду (відповідач), поряд з потерпілим (позивачем), набуває цивільно-процесуальний статус і в даному статусі

отримує можливість доведення наявності необхідних для цього законних підстав.

При цьому аналіз наукової літератури з питань загальної теорії права дозволяє зробити висновок, що такий підхід до вирішення цього питання у теорії права є непоодиноким. Так, С.А. Комаров та В.А. Малько, ототожнюючи обставини, що виключають протиправність діяння, та обставини, що виключають юридичну відповідальність, відносять до них: 1) неосудність; 2) необхідну оборону; 3) затримання особи, яка вчинила злочин; 4) крайню необхідність; 5) фізичний та психічний примус; 6) обґрунтований ризик; 7) виконання наказу або розпорядження, обов'язкових для виконавця; 8) малозначність правопорушення, яке не є суспільно небезпечним; 9) казус (випадок) та ін. [4, 362].

Стосовно наведеної позиції, варто зауважити, що її вадою є не тільки відсутність розмежування підстав виключення відповідальності і підстав звільнення від відповідальності, підстав виключення протиправності діяння і підстав виключення юридичної відповідальності, але ще також і те, що не всі обставини, згадані зазначеними правознавцями, можуть бути визнані такими, що виключають протиправність діянь.

Зокрема, неосудна особа може вчинити об'єктивно протиправне діяння. Інша річ, що вона не притягується до юридичної відповідальності.

Щодо протиправного діяння, то таким є навіть "малозначуще правопорушення" (це слідує вже з самого терміну "правопорушення", який використовують у даному випадку С.А. Комаров та В.А. Малько), а тому має йтися не про "виключення юридичної відповідальності", а лише про "звільнення від юридичної відповідальності" за вчинене правопорушення, котре є незначним і не є суспільно небезпечним.

Деякі правознавці ведуть мову про "виключення юридичної відповідальності", наголошуючи при цьому, що це поняття відрізняється від інших категорій "звільнення від юридичної відповідальності", "звільнення від покарання" тощо.

У своїх роботах Стрельник О.Л. загальною обставиною, що виключає юридичну відповідальність називає неосудність (у широкому значенні цього поняття) особи, яка вчинила правопорушення. Натомість у цивільному праві, жививається термін "деліктоздатність", яким позначається здатність особи бути суб'єктом цивільно-правової відповідальності. Зазначається тако ж, що необхідна оборона, є універсальною (тобто загальною для всіх галузей права) обставиною, що виключає юридичну відповідальність, охоплюючи вчинки, пов'язані з дозволеним заподіянням шкоди об'єктам, що охороняються законом. Така поведінка має юридичне значення і тому через об'єктивну необхідність підлягає правовому регулюванню [7, 15-16].

Інститут звільнення від цивільно-правової відповідальності знаходиться в тісному структурно-функціональному зв'язку з цілою низкою суміжних з ним цивільно-правових засобів, в тому числі: обставинами, що виключають цивільно-правову відповідальність; обмеженням цивільно-правової відповідальності; підставами звільнення від покарання; припиненням цивільно-правової відповідальності; нейтралізацією цивільної відповідальності.

О.Ф. Черданцев вважає, що з існуванням категорії "виключення юридичної відповідальності" відповідальність не настає внаслідок наявності певних умов.

При цьому такі умови він диференціює у залежності від галузі права. У кримінальному праві це обставини, що виключають злочинність діяння, а отже, і відповідальність: неосудність того, хто завдав шкоди; необхідна оборона; крайня необхідність; завдання шкоди при затриманні злочинця; завдання шкоди під впливом фізичного або психічного примусу; при обґрунтованому ризику; на виконання законного наказу.

Обставинами, що виключають адміністративну відповідальність закон визнає: неосудність; необхідну оборону і крайню необхідність. На його думку, вказані обставини тим більше виключають відповідальність дисциплінарну.

У цивільному праві виключає відповідальність за завдання шкоди необхідна оборона.

Разом із тим, О.Ф. Черданцев досить чітко розмежує поняття "виключення юридичної відповідальності" та "звільнення від юридичної відповідальності", вказуючи, що вони відрізняються низкою суттєвих ознак.

До таких відмінностей він, зокрема, відносить ту обставину, що виключення відповідальності припускає, що вона не настає внаслідок існування певних умов з моменту вчинення діяння.

Натомість, "звільнення" має місце у випадках, коли суб'єкт притягнутий до відповідальності (наприклад, притягнутий в якості звинуваченого) або відповідальність уже реалізується, суб'єкт вже зазнає мір відповідальності.

У цивільному праві крайня необхідність не виключає відповідальності, але на розсуд суду з врахуванням обставин справи може бути підставою повного або часткового звільнення від відповідальності. Крім того, у деяких випадках законом може бути встановлена обмежена відповідальність за зобов'язаннями, суд може зменшити обсяг шкоди, яку має відшкодувати особа, враховуючи її майновий стан, тощо [9, 320-321].

Категорія "звільнення від цивільно-правової відповідальності" означає, що така відповідальність була можлива, але внаслідок певних обставин винну особу до неї не притягують. Визначальним фактором в такому разі, є момент виникнення обставин, котрі виступають як підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності.

Звільнення від цивільно-правової відповідальності - це безумовне і остаточне позбавлення від обов'язку зазнавати заходи відповідальності за свої дії, яке має необхідні елементи складу цивільного правопорушення в зв'язку з недоцільністю залучення до відповідальності з підстав, передбачених законом. Для звільнення від цивільно-правової відповідальності необхідно встановити факт вчинення правопорушення (підстави відповідальності) і наявність всіх умов для застосування відповідальності (елементів складу).

Слід погодитися з науковцями, які вважають, що звільнення від відповідальності можливе як тоді, коли певні обставини визначені наперед як такі, що звільняють від відповідальності, або як такі, що звільняють від покарання, так і в тому випадку, коли вони встановлюються пізніше актом відповідного уповноваженого органу, домовленістю сторін тощо.

Відносно звільнення від цивільно-правової відповідальності, необхідно звернути увагу, що у цивільному праві є специфіка визначення таких підстав. Так, ми можемо розмежувати підстави звільнення від відповідальності і підстави виключення відповідальності у договірних зобов'язаннях. Але в деліктах, внаслідок того, що вони виконують важливу охоронну функцію,

обумовленою вимогами дотримання законності та забезпечення надійності цивільних правовідносин, відшкодування шкоди і відповідальність практично співпадають і сам факт завдання шкоди вже є правопорушенням з усіченим складом. А тому категорії "звільнення від відповідальності" і "виключення відповідальності" є фактично тотожними. Тому ми можемо говорити про існування у цивільному праві специфічного поділу підстав звільнення від відповідальності, яке у договірних зобов'язаннях називається абсолютним звільненням, і відносним звільненням від цивільно-правової відповідальності у деліктних зобов'язаннях.

Література

1. Васильев А. Ф. Теория права и государства: учебник / А. Ф. Васильев, В. В. Иванов, Р. С. Притченко. - Х. : ООО "Одиссей". - 2006. - 480 с.
2. Венгеров А. Б. Теория государства и права. - М. : Омега-Л, 2002. - 608 с.
3. Гойман В. И. Действие права (методологический анализ): Монография. М., Академия МВД РФ, 1992. - 182 с.
4. Комаров С. А., Малько А. В. Теория государства и

права : Учебно-методическое пособие: Краткий учебник для вузов. - М. : Издательство НОРМА, 2001. - 440 с.

5. Общая теория государства и права : Академический курс в 3 томах. Отв. ред. проф. М. Н. Марченко. Том 3. - М. : "Зерцало-М", 2001. - 518 с.

6. Ожегов С. И. Словарь русского языка. - М. : Русский язык, 1991. - 915 с.

7. Стрельник О. Л. Обставини, що виключають юридичну відповідальність: автореф. дисер. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Стрельник О. Л. - К., 2010. - 21 с.

8. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - №№ 40-44. - Ст. 356.

9. Черданцев А. Ф. Теория государства и права : Учебник для вузов. - М. : Юрайт-М, 2001. - 429 с.

10. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко та ін. - Том 2. - К. : Укр. енцикл., 1998. - 741 с.

Церковна О. В.,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін ОДУВС

Надійшла до редакції: 06.11.2015

УДК 347.42+34.03

ДО ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЗАВДАНОЇ ЗЛОЧИНОМ ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ (ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Черевко С. П.

Наукова стаття присвячена дослідженню проблем відшкодування шкоди, завданої злочинцем, а також вдосконаленню механізму забезпечення потерпілим особам права на компенсацію такої шкоди. У статті розглядається окремі елементи інституту відшкодування шкоди, завданої злочинцем в англо-американській правовій системі, особливості його функціонування та можливість/обсяг його запровадження в Україні. На підставі аналізу норм чинного цивільного та цивільного процесуального законодавства України, а також досвіду законодавчого регулювання зарубіжних країн сформульовані загальні висновки щодо необхідності оновлення механізмів відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням (злочинцем).

Ключові слова: цивільний процес, відшкодування шкоди, злочин, фонди, цивільне право.

Научная статья посвящена исследованию проблем возмещения вреда, причиненного преступлением, а также усовершенствованию механизма обеспечения потерпевшим права на компенсацию такого вреда. В статье рассматриваются отдельные элементы института возмещения вреда, причиненного преступлением в англо-американской правовой системе, особенности его функционирования и возможность/объем его внедрения в Украине. На основании анализа норм действующего гражданского и гражданского процессуального законодательства Украины, а также опыта законодательного регулирования зарубежных стран сформулированы общие выводы относительно необходимости обновления механизмов возмещения вреда, причиненного уголовным правонарушением (преступлением).

Ключевые слова: гражданский процесс, возмещение вреда, преступление, фонды, гражданское право.

The scientific article deals with the research of problems of compensation of the harm caused by a crime, and also improvement of mechanism of providing rights of persons who suffered from crime on compensation of such harm. In the article the separate elements of institute of compensation of the harm caused by a crime in the English and American legal system are investigated, features of its functioning and possibility, are examined and its implementation in Ukraine. On the basis of analysis of norms of current civil and civil procedure legislation of Ukraine, and also experience of the legislative adjusting of foreign countries general conclusions are set forth in relation to the necessity of updating of mechanisms of compensation of the harm caused by criminal offence (by a crime).

Keywords: civil procedure, compensation of harm, crime, funds, civil law.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Побудова правової, демократичної, соціальної держави в Україні, коли пріоритетом в діяльності держави, правоохоронних органів та суду є забезпечення прав, свобод та законних інтересів людини є складним комплексним завданням, для вирішення якого необхідно не тільки реформувати законодавство, але й змінити підходи та мислення правоохоронців, суддів та інших державних службовців, що опікаються проблемами відшкодування шкоди, завданої кримінальним право-